

NVZ bulletin

NEDERLANDSE VERENIGING VAN ZANGPEDAGOGEN

NUMMER 19 • FEBRUARI 2011

www.zangpedagogen.nl

Feestje!

Elena Vink, voorzitter

Dit jaar bestaat de NVZ 25 jaar. Ik denk niet dat de oprichters zich toentertijd hebben gerealiseerd dat 'de club', zoals we de NVZ onder elkaar noemen, zo'n lang leven beschoren zou zijn. Het bijzondere is vooral dat we het altijd zonder financiële steun van buitenaf hebben gered. Met alleen de contributie van de leden als inkomsten is de vereniging in staat geweest al die jaren werkdagen en symposia te organiseren en een verenigingsblad uit te geven. Dat zegt veel over kundig penningmeesterschap, gemotiveerde besturen en betrokken leden. Al deze mensen vertegenwoordigen met elkaar

Van de redactie...

Misschien kunt u het zich nog herinneren: enkele jaren geleden heeft het Bulletin een ingrijpende restyling ondergaan. Daar waren wij als redactie toen beretrots op. Inmiddels willen wij weer verder. Met ingang van het jubileumnummer in september van dit jaar zult u een mooier en eigentijdser Bulletin op de mat vinden. De voorbereidingen zijn in volle gang.

Wat inhoud betreft valt er in dit Bulletin ook weer genoeg te genieten: Mensendieck en zangersbuikspieren, intuïtie in de zangles, hoe een computerprogramma kan laten zien wat onze stem doet, en zoals beloofd, Duits voor zangers.

En natuurlijk de uitnodiging voor de Algemene Leden Vergadering (maar als we uw juiste e-mailadres hebben, heeft u deze uitnodiging zo'n twee weken geleden al via de mail ontvangen...!)

de passie voor het zangonderwijs.

De vereniging heeft in de loop van de jaren steeds weer inspirerende mensen uit het vakgebied kunnen aantrekken voor voordrachten en lezingen. Als je terugkijkt zie je een indrukwekkende lijst namen langs komen, zoals, om er een paar te noemen, Paul Triepels, Donald Miller, Dinant Krouwel en Jan van Dixhoorn. Voor de jazz en pop zijn er workshops geweest van Ineke van Doorn, ook een docent en zangeres met een indrukwekkende loopbaan.

De NVZ is duidelijk ook een vereniging die in beweging wil blijven, er is ontzettend veel veranderd in de afgelopen jaren. Het was 25 jaar geleden denk ik niet mogelijk om het over jazz, musical en pop te hebben. De NVZ was voornamelijk een bastion van De Klassieke Zangkunst - dit absoluut niet ten nadele van iets of iemand, de cross-over is nu eenmaal echt iets van de laatste jaren.

Het zangonderwijs heeft zich erg verbreed. Of dat altijd goed uitpakt... In mijn vorige voorwoord uitte ik daar al mijn twijfels over, maar over het algemeen zie ik het als een zeer positieve ontwikkeling, zeker ook de kennismaking met nieuwe methodieken zoals EVT en CVT.

Het jubileum gaat natuurlijk gevierd worden, uw bestuur is al volop aan het plannen en regelen om van het komende symposium een dag te maken die u niet snel zult vergeten. Het moet een beetje een verrassing blijven maar het wordt een dag waar u als leden vooral zelf actief bezig zult zijn met zang en beweging, een echte 'doe-dag'. De spannende details krijgt u later nog te horen. Het gaat zich in ieder geval in oktober afspelen, op 1, 8 of 29. Zet deze data vast als optie in uw agenda want u wilt er natuurlijk bij zijn.

Rest mij nog u allemaal een intens en vooral feestelijk 2011 toe te wensen!

NVZ bestaat 25 jaar

Dit jaar, 2011, verheugen we ons als vereniging op het feit dat we 25 jaar bestaan. In oktober zullen we dit vieren met een extra feestelijk symposium. De exacte invulling van dit symposium staat nog niet vast. Ook de datum is op dit moment nog niet bekend. U hoort hier spoedig meer over.

Graag zouden wij tijdens het symposium de 25-jarige geschiedenis van de NVZ illustreren met een kleine tentoonstelling van alle Bulletins die in de loop der jaren zijn verschenen. Helaas is het NVZ-archief niet compleet. Bent u in het bezit van oude Bulletins en bent u bereid deze voor een dag af te staan? Wij horen het graag van u: secretariaat@zangpedagogen.nl

VoceVista

door Wim Ritzerfeld

Op het NVZ-symposium in oktober jl. heeft Wim Ritzerfeld een lezing gegeven over het computerprogramma VoceVista. Met VoceVista kan het geluid van de stem zichtbaar worden gemaakt op het computerscherm. Hieronder beschrijft hij nogmaals de werking van VoceVista.

Voce betekent "stem" en Vista betekent "gezicht" (zoals in a prima vista). Het is afkomstig van het *Voice Research Lab* van de Universiteit Groningen. Het voornaamste doel van VoceVista is om een aantal aspecten van het zingen te *objectiveren*, door die aspecten meetbaar en reproduceerbaar te maken.

1. Theorie

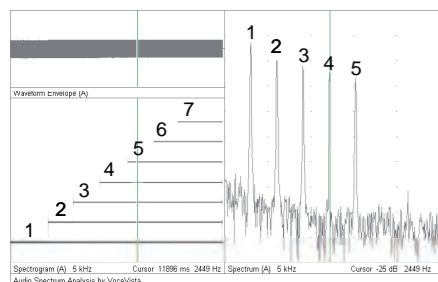
De werking van de zangstem is voor een deel **mechanisch**. We hebben het dan vooral over spieren, namelijk de spieren van het ademhalingsapparaat en het strottenhoofd.

Bij het zingen spelen naast mechanische ook **akoestische** verschijnselen een rol. Het gaat hierbij niet zozeer om de akoestiek van de ruimte waarin wordt gezongen, maar om de akoestiek van het aanzetstuk (de mond- en keelholte en in mindere mate de neusholte).

Dit artikel gaat voornamelijk over de akoestische verschijnselen.

1.1 Harmonischen

We zien hier een plaatje (Figuur 1) zoals we dat in VoceVista krijgen te zien.

Figuur 1 Grondtoon en boventonen

Dit is een toon die in stapjes steeds voller wordt omdat er steeds meer boventonen bij komen.

De hoogte van de pieken rechts geeft de sterkte van de respectievelijke boventonen

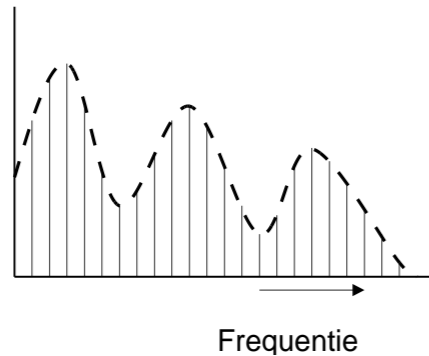
aan. Linksonder zien we de boventonen in de loop van de tijd.

De meest linkse piek in het venster rechts (met cijfer 1) geeft de sterkte weer van de grondtoon. De grondtoon bepaalt de toonhoogte die we met onze oren waarnemen.

De boventonen (waar de cijfers 2 t/m 7 bij staan) bepalen het timbre van de toon. Grondtoon en boventonen samen noemen we de harmonischen van de toon en die harmonischen geven we een nummer. De grondtoon is de 1^e harmonische en krijgt dus nummer 1. De eerste boventoon noemen we de 2^e harmonische met nummer 2 enz.

1.2 Formanten

Het aanzetstuk van de stem (de mond- en keelholte) is een ruimte met bepaalde *resonanties*. Die resonanties zorgen ervoor dat sommige harmonischen luider klinken en andere juist minder luid. Die resonanties van het aanzetstuk noemen we ook wel formanten. Een formant bepaalt dus welke harmonischen overheersen in het stemgeluid.

Figuur 2 Formanten en harmonischen

Het is belangrijk om te onthouden dat een formant zelf geen toon is, maar een *eigenschap van het aanzetstuk, die het timbre van een toon bepaalt*.

In bovenstaand plaatje (Figuur 2) wordt dit verduidelijkt. De verticale lijnen zijn de har-

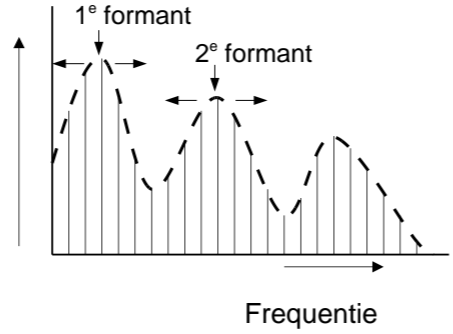
monischen van een toon. De gestreepte lijn geeft aan hoe de luidheid van de harmonischen van laag naar hoog verloopt.

De drie bulten zijn de formanten. De harmonischen die in de buurt liggen van de drie bulten (formanten) klinken luider dan de harmonischen die verder weg liggen van de formanten.

1.3 Klinkers

Formanten zijn dus geen tonen. Toch kan het gehoor wel degelijk formanten herkennen. We kunnen namelijk tonen met een verschillend timbre, een verschillende kleur, van elkaar onderscheiden, bijvoorbeeld muziekinstrumenten, en we kunnen feilloos iemand herkennen aan het timbre van zijn stem, zelfs als we hem/haar niet zien.

De klinkers die we gebruiken bij het spreken (en zingen) zijn in feite ook verschillende timbres van de stem. Die timbres kunnen we produceren door de stand van tong en lippen te veranderen.

Figuur 3 Formanten en klinkers

De stand van tong en lippen heeft invloed op de twee meest linkse formanten van de stem. Afhankelijk van de stand van tong en lippen verschuiven die 1e en 2e formant naar links of naar rechts in het plaatje (Figuur 3). Die verschuiving geeft een verandering van de kleur van de toon en dit herkent het ge-

hoor als een andere klinker.

De 1^e formant wordt gevormd in de *keelholte*, dus de ruimte aan de achterkant van de tong, en de 2^e formant wordt gevormd in de *mondholte*, de ruimte aan de voorkant van de tong.

Als we de tong verschuiven worden deze ruimtes groter of kleiner en daardoor verschuiven ook de 1^e en 2^e formant.

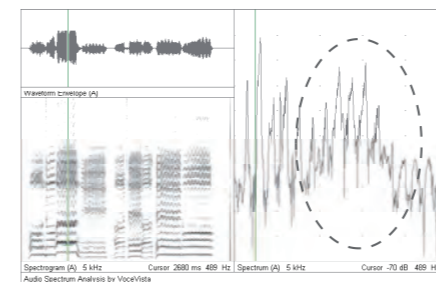
Als bijvoorbeeld de ruimte achter in de keel groter wordt zal de 1^e formant naar links schuiven. Wordt de ruimte achter in de keel kleiner dan zal de 1^e formant naar rechts schuiven.

Ook de grootte van de mondopening heeft invloed op de formanten. Bij een grotere mondopening schuiven beide formanten naar rechts en bij een kleinere mondopening schuiven ze allebei naar links.

1.4 Zangersformant

Behalve de eerste twee formanten is er ook nog een derde, vierde en vijfde formant. Onder bepaalde omstandigheden gaan die 3e, 4e en 5e formant in elkaar schuiven. We noemen dat clusteren.

Er ontstaat dan één grote formant rechts van de 1e en 2e formant (Figuur 4). Die grote formant heet de Zangersformant.

Figuur 4 Zangersformant

2. Toepassingen in de klassieke zangtechniek

Er volgen nu een paar toepassingen van VoceVista in de klassieke zangtechniek.

Waarom speciaal de klassieke zangtechniek?

Omdat er in de klassieke zangtechniek een eenduidig klankideaal is. Dit klankideaal kent natuurlijk allerlei varianten in de loop van de muziekgeschiedenis, maar in grote lijnen is het redelijk eenduidig.

Wat we willen in de klassieke zang zijn ron- de en heldere klinkers op alle toonhoogtes en een stabiele klankkwaliteit.

Om dit te bereiken moeten we op een bepaalde manier met de klinkers omgaan. We spreken dan van **resonans-strategieën**.

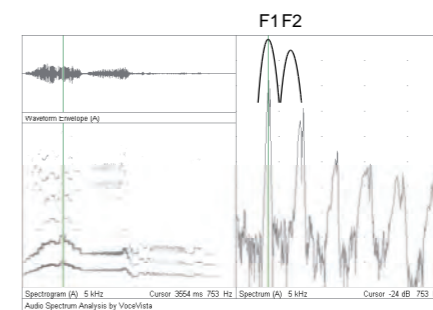
De resonans-strategieën moeten er dus voor zorgen dat we op alle toonhoogtes een optimale resonans hebben.

We moeten daarbij wel zorgen dat we, mechanisch gezien, niet in de problemen komen. Als het streven naar een optimale resonans ertoe leidt dat we ons in allerlei bochten moeten wringen zijn we dus verkeerd bezig.

In de klassieke techniek gaat dit laatste zover dat we ernaar streven dat het aanzetstuk te allen tijde min of meer dezelfde vorm heeft. Dat betekent dat de keel steeds open moet blijven en dat het strottenhoofd in principe niet stijgt of daalt. Binnen dit kader moeten we dan op alle toonhoogtes zoeken naar de meest optimale resonans.

2.1 Vrouwenstem

We beginnen met een voorbeeld van een sopraan die een frase zingt op klinker 'aa'.

Figuur 5 Sopraan g" (klinker aa)

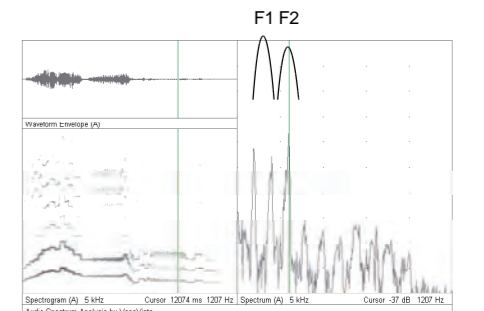
Op de hoge g (g"), (Figuur 5) is de grondtoon het sterkst, sterker dus dan de andere harmonischen. Dat komt doordat de 1e formant van de klinker 'aa' daar precies samenvalt met de grondtoon en die grondtoon dus versterkt.

De eerste formant is hier met F1 aangeduid. De 2^e formant (F2) valt tussen de eerste en tweede harmonische in en draagt daarom niet bij aan de resonans.

Dit gebeurt bij alle hoge tonen bij vrouwenstemmen. De klinker wordt daarbij rond de g" en hoger onvermijdelijk een 'aa', ook als

die niet staat genoteerd.

Op de lage g (g'), (Figuur 6) zien we dat de 3^e harmonische het sterkst is. Nu valt de 2^e formant van de 'aa' samen met de 3^e harmonische.

Figuur 6 Sopraan g' (klinker aa)

De klinker 'aa' verandert tijdens de frase een beetje, maar, op wat kleine aanpassingen na, blijft het dezelfde klinker.

We kunnen dit veralgemeniseren en er de volgende regel uit afleiden:

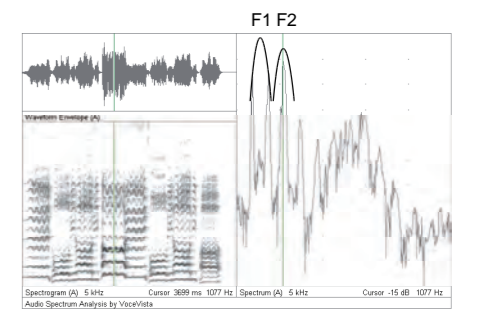
Voor open klinkers ('aa', 'èè', 'òò') geldt:

- In het eengestreepte octaaf (dus het lage octaaf van de sopraan) zal de 2e formant de sterkste resonans geven.
- In het tweegestreepte (dus het hoge) octaaf is de 1e formant belangrijker.
- De 1e formant ontstaat achter in de keel en de 2e formant voorin.

Als een sopraan van laag naar hoog zingt op een open klinker (aa, èè of òò) zal de resonans zich dus als het ware verplaatsen van *voorin* naar *achterin*.

Het strottenhoofd blijft bij dit alles ongeveer op dezelfde hoogte en dus ook de algemene vorm van het aanzetstuk.

Nu een voorbeeld van een mannenstem met klinker 'aa'. Op de hoge fis (fis') (Figuur 7) kan de eerste formant van de 'aa' niet meer gebruikt worden.

Figuur 7 Bariton fis' (klinker aa)

De mooie Bernardino

De vraag luidde: "Hoe ben jij in de muziek gerold?" Mijn antwoord: "Door een mooie man."

Eind 1942 werden Java en de andere Indonesische eilanden na de verloren slag om de Javazee en de aanval op Pearl Harbour op 7 december 1941, door de Japanners bezet. Zo ook het dorp Lawang, Oost-Java, waar ik van mijn eerste tot elfde jaar tegenover de Polamanwatervallen gewoond heb.

Naast ons woonde het echtpaar Claus in een ruime bungalow. Mevrouw Claus had als hobby het verzorgen van haar schitterende rozentuin. In haar sleutelmandje – iedere Indische huisvrouw droeg altijd een sleutelmandje bij zich – kronkelden twee minihondjes.

Het echtpaar Claus kreeg een telefoontje dat mijn leven zou veranderen. Hun kleinzoon Bernardino, barpianist in Soerabaja, vroeg of hij bij hen mocht onderduiken. De Japanners, die Nederlands-Indië binnrukten, legden begin 1943 beslag op de bar waar Bernardino zijn brood verdiende. De Clausen hadden vele logeerkamers en dachten dat zij als Indische Nederlanders geen gevaar liepen geïnterneerd te worden zoals de Nederlanders.

Ons werd gevraagd of de jonge pianist op mijn piano mocht studeren. Mijn moeder vond dat prima en hoopte dat een manspersoon een betere invloed op mij zou hebben dan voorgaande juffrouwen. Er werd fluissterend over een lessituatie onderhandeld. Direct beginnen.

En daar kwam een razend knappe, lichtgetinte ranke jongeling met lichtbruine ogen en achterovergeplakt bruin haar onze veranda op. Hij overhandigde mijn moeder een grote bos rozen van Oma Claus en liep naar de piano.

Natuurlijk had ik op moeten staan en 'Dag meneer' moeten zeggen, maar ik verroerde mij niet in die ruime rotan stoel. Ik was betoverd en verpletterd, overrompeld door zoveel mannelijk schoon. En boos was ik ook

want daar ging hij aan mijn piano zitten en speelde van alles wat ik wel wilde kunnen maar niet wilde leren, riedeltjes en warme accoorden.

Hij kwam ettelijke dagen achter elkaar, zei mij terloops goedendag en vroeg een keer – hoe kleinerend – mijn naam. Ankie. Ik roerde me niet maar bleef in de directe nabijheid van dit glanzende wonder zitten. Hoewel ik het mij niet realiseerde was ik, elf jaren oud, op slag smoorverliefd geworden. Vele jaren later heb ik dat gevoel nog vaak herkend.

Wordt vervolgd.

Methodiekgroep

door Ruth Carasso

Op donderdag 14 oktober jl. kwam de methodiekgroep weer bij elkaar. Met slechts vier mensen waren we in staat een vruchtbare avond te creëren.

We hadden afgesproken het boek 'The Performer's Voice' van Meredith Bunch Dayme te bespreken. Ineke van Doorn had er al een recensie over geschreven en die hebben we gebruikt als uitgangspunt. Hoofdstuk voor hoofdstuk commentaar leveren, eigen ervaringen toevoegen, extra problemen bespreken. Geen van ons vieren (Bea Goethart, Barbara Wessel, Ellen Steffers en Ruth Carasso) had het boek uitgelezen (wat trouwens niets wil zeggen over de kwaliteit ervan!), maar we hebben afgesproken ermee door te gaan voor een volgende bijeenkomst.

We hadden ook op het programma staan dat we het zouden hebben over 'Hoe motiveren we onze leerlingen om te studeren?' Een vraag die ons was voorgelegd door de redactie naar aanleiding van het artikel van Cora Peeters in het laatste Bulletin. We waren het erover eens dat het hierbij gaat om maatwerk.

Maar een paar algemene dingen konden we noemen:

- Stel een uitvoering in het vooruitzicht, een 'paaltje slaan';
- Bespreek de voorwaarden rondom het studeren, zoals de tijd waarop, de huiselijke situatie, enz.;
- Creëer een vast patroon;
- Denk tijdens je koorrepetitie aan je techniek!
- Bedenk verschillende 'programmaatjes' voor studeerdagen met veel en weinig tijd;
- Maak een klein papiertje met zes belangrijke oefeningen voor mee op reis;
- Perk de notenvreters in en laat ze uit het hoofd leren;
- Draag muziek aan (repertoirekennis!);
- Neem alles op op cassette o.i.d.;
- Zing mee met een begeleidings-cd;
- Abonneer je op 'Zing Magazine';
- Zing duetten/ensembles;
- Luister naar een stem om je mee te identificeren.

Ter aanvulling!!

De 1e formant van de klinker 'aa' (F1) zit namelijk tussen de 1^e en 2^e harmonische in. Als we de 1e formant naar de 1e harmonische toe zouden bewegen (dus naar links) dan zou de klinker meer lijken op een oo dan op een aa en dat willen we niet. Zouden we de 1e formant naar de tweede harmonische bewegen (dus naar rechts) dan kan dat alleen door het strottenhoofd te laten stijgen. We geven dan de algemene vorm van het aanzetstuk op en we krijgen een toon die in de klassieke muziek niet acceptabel is. De enige manier om nog een goede resonans te krijgen zonder het strottenhoofd te laten stijgen is om de 2^e formant (F2) te gebruiken. Die zorgt er dan voor dat de 3^e harmonische wordt versterkt.

We kunnen dit weer veralgemeniseren en we komen dan tot de volgende regel: In het kleine octaaf is de 1e formant dominant. Die geeft dan de sterkste resonans. In het eengestreepte (dus het hoge) octaaf is de 2^e formant belangrijker.

U weet inmiddels dat de 1^e formant achterin ontstaat en de tweede formant voorin.

Als een bariton of een tenor van laag naar hoog zingt op een open klinker zal de resonans zich dus als het ware verplaatsen van achterin naar voorin.

Dat is dus precies andersom als bij vrouwen. Bij het lesgeven kan dat problemen geven als mannen les krijgen van een vrouw of andersom. Vrouwen die mannen lesgeven kunnen daarom beter de hoge tonen van mannen op hun eigen hoogte (dus een octaaf lager) voordoen. Andersom zal dat niet zo gemakkelijk gaan (tenzij de mannelijke docent een goed falset heeft).

2.3 Conclusie

In de klassieke techniek streven we ernaar om de algemene vorm van het aanzetstuk (en dus de positie van het strottenhoofd) constant te houden. Binnen die randvoorwaarde zoeken we vervolgens op alle toonhoogtes en op alle klinkers naar manieren om een optimale resonans te bewerkstelligen. Dit streven leidt (bijna) onvermijdelijk tot de resonans-strategieën, waarvan ik hierboven twee voorbeelden heb laten zien.

3. Boek

Voor wie zich verder wil verdiepen in de zangstem en het gebruik van VoceVista wil ik nog even wijzen op het boek 'Klassieke Zangtechniek'. Ik heb in dit boek geprobeerd om de akoestische en mechanische verschijnselen in de klassieke zangstem en het verband daartussen op een toegankelijke manier te presenteren. Bij het boek wordt VoceVista meegeleverd op CD-ROM. Het kan worden besteld via www.stemstudio.nl.

Wim Ritzerfeld studeerde oorspronkelijk af als elektrotechnisch ingenieur aan de TU Eindhoven. Hij studeerde zang bij o.a. Joep Bröcheler en Donald Miller. Daarnaast nam hij deel aan cursussen en workshops in Engeland (o.a. bij Robin Bowman en John Huw Davies), bij de Vrienden van het Lied en bij Jos van Veldhoven en Hermann Max. Verder studeerde hij aan de Schumann-akademie. Als bas/bariton-solist heeft hij inmiddels een breed repertoire opgebouwd dat zich uitstrekt van barok tot eigentijds. Verder is hij docent bij de StemStudio, waar zijn bijzondere interesse uitgaat naar de zangtechniek en naar manieren om dit complexe onderwerp op een wetenschappelijk gefundeerde manier te benaderen. In zijn boek 'Klassieke Zangtechniek' heeft hij deze zienswijze nader uitgewerkt.

Duits & het zingen van medeklinkers

door Cas Jönsthövel

Geef zangers een nieuw lied en zij zullen zich meestal als eerste in de noten vastbijten. Hoe is de ligging, het ritme, het tempo? De tekst die hieraan ten grondslag ligt, komt pas later aan de beurt. Begrijpelijk, maar het gaat voorbij aan de ontstaansvolg-orde van het stuk. Het was immers de tekst die de componist inspireerde en de muziek bepaalde.

De liedcomponist Hugo Wolf (1860-1903) wilde de dichter en het gedicht in het lied gestalte geven en las daarom zijn publiek eerst nadrukkelijk het gedicht voor. En als iemand zijn muziek prees zonder het gedicht daarin te betrekken, voelde hij zich onbegrepen.

Dat gaat misschien wat ver, maar ook van andere componisten als bijvoorbeeld Robert Schumann (1810-1856) is bekend dat zij, net als Wolf, een lied al staand en lopend componeerden terwijl zij het gedicht (hardop) reciteerden. Pas daarna werd de muziek aan de vleugel uitgewerkt.

Dit geeft aan hoe belangrijk de taal voor een lied of aria is. Want naast de keuze van toonsoort, tempo, maatsoort e.d. die al veel van de emotionele inhoud bepalen, is vooral ook de taal in de muziek hoorbaar, zichtbaar, als het skelet onder de huid.

Om gezongen muziek structuur en richting te geven is kennis en begrip van de onderliggende taal onontbeerlijk: Waar zitten de accenten in de woorden of de frases? Is er naast eindrijm misschien binnenrijm of beginrijm? Wat is de zinsmelodie, wat de richting in de taal en daarmee in de muziek? Kortom, hoe vertaal je de prosodie in de tekst naar de muziek, hoe geef je daaraan uitdrukking? Dat begint allemaal bij het (be) spreken van de tekst.

Na de stemtechniek en alles wat daarmee samenhangt is de tekst de grootste uitdaging voor zangers. Daarmee kunnen zij de boodschap van muziek en tekst overbrengen en het contact met het publiek intensiveren. En aankomende zanger hierop voor te bereiden is de uitdaging van de taaldocent aan een muziekopleiding, of dat nou het conservatorium is of een minder professioneel instituut. Door hen het instrumentarium te bieden om een tekst aan te kunnen.

Op de meeste conservatoria in ons land wordt ruimte gemaakt om dit aspect van het zingen te doceren, niet in de laatste plaats omdat er bij zangdocenten en -studenten uitdrukkelijk vraag naar is. Studenten krij-

gen in de bachelorfase gedurende twee jaar les, meestal in Frans, Duits en Italiaans. En naast die ingeroosterde uren is er de individuele coaching voor individuele vragen.

Duits

Duits heeft de reputatie een harde, niet-muzikale en daarmee niet-poëtische taal te zijn. Soms duurt het even om aankomende zangers van het tegendeel te overtuigen; dat de muziek die ze zingen en zo mooi vinden nu juist voortkomt uit de muziek en de cultuur die deze taal in zich heeft.

Mijn lessen Duits zijn erop gericht om de studenten al direct met zoveel mogelijk (muzikale) aspecten van de taal kennis te laten maken. Daarom is de indeling van mijn lessen in drieën: uitspraak en fonetiek, literatuur- en cultuurgeschiedenis, en toepassing en interpretatie door middel van hun eigen studierepertoire. Woordenschat en grammatika (zinsbouw!) komen alleen expliciet aan de orde als zij voor een goed begrip van de tekst een obstakel vormen - soms werkt een kwartiertje zinsontleden heel verhelderend - maar verder staat het niet op het programma, net zo min als conversatie, al geef

ik mijn lessen overwegend in het Duits.

Fonetiek en repertoire

Het eerste gedeelte van de les besteden we aan uitspraak en de theorie daarachter, de fonetiek. Waar wordt de klank gevormd, wat is de zogenoemde articulatiebasis? Met behulp van een systematische behandeling van alle klinkers, tweeklanken en medeklinkers komen de praktische toepassingen aan bod. Tegelijk maken de studenten kennis met het API (Internationaal Fonetisch Alfabet) om ook zelfstandig de uitspraak van een woord in een woordenboek op te kunnen zoeken en eenduidig in hun muziek vast te leggen.

Daarnaast krijgen de woorden in zinsverband ruim aandacht. Daarbij kan ik rijkelijk putten uit de enorme hoeveelheid getoonzette Duitse poëzie, libretti en oratoria. Want dat staat centraal, het dagelijkse repertoire waar zij als zanger mee te maken krijgen.

Obstakels

De taalachtergrond van een student bepaalt in sterke mate de eerste aandachtspunten in de uitspraak. Bij Nederlandse studenten moet om te beginnen de onbruikbare eei, aaai en oooww eruit terwijl de Franse studenten de grootste moeite hebben met de klemtonen en de voor hen onlogische lengte van klinkers (onafhankelijk van het dynamische accent). Wat beiden weer gemeen hebben is de neiging om woorden in het Duits verkeerd aan elkaar te verbinden: 'waz iz daz'.

Studenten uit Oost-Europa worstelen met een dikke tong en voelen geen verschil tussen de diverse soorten ee en ie, net zomin als de Spanjaarden, die op hun beurt weer slechts één lengte van klinker kennen. En iedereen heeft moeite met de energie die de uitspraak van het Duits verlangt.

Zo worstelen ze zich door dit taaie begin om gaandeweg te ontdekken dat er dingen op hun plaats beginnen te vallen. Dan gaan ze ook elkaar helpen.

Uitdaging

Na een jaar werken komen de automatiseren en springen de studenten vooruit. Dan komt er ruimte om te werken aan het mooiste en tegelijk moeilijkste van het zingen in het Duits: de legatolijn met behoud van de verstaanbaarheid; daarin komt alles samen. Hoe houd je het zingen, je klank vast en je kaak ontspannen en geef je toch ook de medeklinkers weer, die essentieel zijn voor de verstaanbaarheid? Aanvankelijk lijken al die wrijf- en plofklanken de lijn te stoppen, totdat ze leren en ontdekken dat ze die nodig hebben om goed voorwaarts te komen en de legatolijn te sturen. Bovendien helpen juist die medeklinkers bij het kleuren van de emotie.

Dit fenomeen, dat ik een zangdocent ooit het zingen van de medeklinkers hoorde noemen, is kenmerkend voor het Duits. Als zangers dat eenmaal doorhebben, kunnen ze het altijd weer terugvinden en gebruiken om structuur in de legatolijn brengen en verstaanbaar te blijven.

Ik had het hierboven over de taal als het skelet in de gezongen muziek. Zonder skelet geen vorm, zonder medeklinkers geen skelet. Dit blijft de uitdaging, het punt waar de zangers altijd weer aan kunnen werken en behoort tot de verfijning van hun zangtechniek.

De teksten

Voorwaarde is dat ze begrijpen wat ze zingen. Daarom veel aandacht voor de inhoud en de achtergronden van de gezongen teksten. Elk lied of elke aria die de studenten zelf inbrengen omdat ze dat aan het studeren zijn, bespreken we als gedicht, als tekst. Ze leveren zelf de vertaling, lezen voor en lichten toe. En vervolgens in de les zingen natuurlijk. Zo komen theorie en praktijk weer samen.

Ik zorg voor de nodige maatschappelijke, sociaal-historische en literair-historische achtergrondinformatie aan de hand van de verklankte literatuur. Zo reizen we door de tijd en maken de studenten kennis met de diverse periodes en stijlen. Ze leren de gebruikte metaforen en symbolen herkennen. Vaak staat een dichter centraal als een beroemde liedcyclus aan bod komt. Aan de dichter en zijn werk is veel op te hangen, omdat achter elke zin of versregel een wereld schuil kan gaan die bij eerste of tweede lezing niet direct zichtbaar is. Zo leren de

zangers om liedteksten te interpreteren en zich in de tijd te verplaatsen. Een spannend laatste gedeelte van onze wekelijkse lessen wat je misschien wel zou kunnen omschrijven als de dramaturgie van het lied.

Tot slot

Voor de taaldocent, die ik tenslotte primair ben, blijft het bijzonder om met zangers te werken. Hun talenten, nieuwsgierigheid en bereidheid om te leren en zich open te stellen zijn de basis van dit ondersteunende vak waarin ik mijn vaardigheden in kan zetten. Het is immers bijzonder om je liefde te kunnen delen en met aanstekelijk plezier te kunnen werken.

Cas Jönsthövel (1954) studeerde Duitse taal- en letterkunde. Hij geeft les aan de conservatoria van Amsterdam (sinds 2006) en Rotterdam (sinds 1998). Daarnaast is hij een geoevend koorzanger en volgde hij als toehoorder vele masterclasses voor zangers, o.a. bij Margreet Honig, Elly Ameling, Rudolf Jansen, Ian Bostridge. Cas is daarnaast ook werkzaam als studentendecaan aan de Hogeschool Rotterdam.

vervolg van pagina 7
varing (Simon, 1987). Myers (2002) zegt het nog preciezer: Op grond van georganiseerde kennis en rijke ervaring ontstaan succesvolle intuïties en weet een expert intuïtief hoe hij of zij dient te handelen. Intuïtie is dus niets anders dan herkenning, een vorm van non-verbaal denken, waarbij inzicht in structuren een grote rol speelt. Meyers noemt het ook wel 'tacit knowledge'. Van een tegenstelling tussen intuïtie en kennis is dus geen sprake, net zo min als van een 'zesde zintuig'.

Intuïtie en lesgeven

In het beroep van leraar is het direct kunnen reageren (ook in probleemsituaties) van groot belang. Leraren zijn dus eigenlijk continu bezig met 'rapid cognition'. Ze zijn niet voortdurend bezig zich rationeel te verantwoorden op basis van reflectie, maar moeten wel voortdurend spontaan en direct reageren op steeds veranderende onderwijssituaties. Onderzoekers Brown en Coles (2000) spreken over de 'intuitive practitioner' die in praktijksituaties als het ware in een flits reageert. Er is dus veel voor te zeggen om in methodiekonderwijs niet alleen aandacht te besteden aan kennis en vaardigheden, maar daarnaast het grote belang van intuïtie te erkennen. Beide zijn twee kanten van dezelfde medaille die elkaar kunnen aanvullen en wellicht ook versterken.

**Als het over mensen gaat worden de begrippen instinct en intuïtie vaak door elkaar gebruikt. Modern inzicht in neurologische processen maakt dat de grens tussen instinct en intuïtie moeilijk te bepalen is.*

De juiste buikspierspanning bij een zangstudent

door Charlotte van der Burgh

Soms slagen zangleerlingen of zangstudenten er niet in hun buikspieren zodanig te ontspannen dat een diepe en volledige inademing mogelijk wordt. Een verkeerde buikspierspanning kan hiervan de oorzaak zijn.

Om het begrip buikspierspanning te begrijpen is het allereerst belangrijk te weten welke buikspieren we hebben en waar ze liggen. We bespreken eerst de drie verschillende vormen van buikspierspanning en de verschillende houdingen waarbij deze spanning voorkomt. Tot slot wordt de rol van stress op de buikspierspanning uiteengezet.

De buikspieren

De buikspieren bestaan uit de rechte en de schuine voorste en achterste buikspieren: de M Rectus Abdominis en de M obliquus externus en M obliquus internus (zie afbeelding 1). Tijdens het zingen is het kunnen ontspannen

van de buikspieren een pre zodat een diepe ademhaling mogelijk is en het middenrif goed naar beneden kan zakken. Het kunnen loslaten van de buikspieren is hierbij een vereiste. Het kan echter voorkomen dat dit niet lukt. Het vastzitten van de buikspieren kan verschillende oorzaken hebben:

- er is sprake van *bovenste buikspierspanning*, waardoor het middenrif niet goed naar beneden kan zakken (de zogenaamde swayback houding);
- er is sprake van druk naar de *schuine buikspieren* doordat de buikinhoud er tegenaan ligt (de holle rug);
- de *gehele buikspier* wordt gespannen gehouden (door stress).

Meestal gaan bovengenoemde vormen van buikspierspanning samen met een verhoogde nekspierspanning. Deze nekspierspanning zorgt er weer voor dat ook het strottenhoofd en de mondbodem op spanning staan zodat de toonvorming sterk beïnvloed wordt. Om te begrijpen hoe deze factoren elkaar beïnvloeden wordt eerst de optimale houding uiteengezet en daarna worden afwijkingen besproken.

De optimale houding

Bij een optimale houding zijn de bovenste buikspieren ontspannen en is er een lichte spanning van de onderste buikspieren, net boven het schaambeentje. Deze spanning is zo licht dat als je jezelf hier niet op focust, je deze spanning niet of nauwelijks waarneemt (zie afbeelding 2).

Afwijkende houdingen

Bij een swayback houding is er sprake van bovenste buikspierspanning. Het kenmerk van een swayback houding is dat het lichaamsgewicht meer op de voorvoet ligt, er gehangen wordt in de heupen, dat de schouders achter de heupen liggen en dat de nek ter compensatie naar voren steekt. Dit levert hoge buikspierspanning en nekspierspanning op (zie afbeelding 3).

Bij een gekanteld bekken is de onderrug hol en is de bovenrug ter compensatie meestal

bol. Dit leidt tot spanning van de dwarse buikspieren en tot nekspierspanning aan de voorzijde van de hals (afbeelding 4).

Om bovenstaande houdingen te corrigeren worden in eerste instantie corrigerende bewegingen gemaakt. Elke corrigerende beweging kost (spier)spanning. De kunst is om deze extra spanning weer los te laten. Hiervoor heb je lichaamsbewustzijn en lichaamsgevoel nodig. Als je bijvoorbeeld je bekken kantelt om je rug minder hol te maken, doe je dit door je buikspieren aan te spannen. De kunst is om na het kantelen de spanning van de buikspieren zodanig te verlagen dat je bijna geen spanning meer overhoudt, maar wel je bekken nog in dezelfde stand houdt. Als het nou zo simpel zou zijn, hoe komt het dan dat dit veel zangers niet lukt?

Corrigeren van tegenkrachten

Ten eerste kan de balans van de spieren rond het bekken verstoord zijn, zodat je te maken hebt met tegenkrachten die ervoor zorgen dat het bekken weer terug veert zodra de buikspierspanning geminimaliseerd wordt. Deze tegenkracht kan bijvoorbeeld in stand gehouden worden door sporten op een verkeerde manier, of doordat de holle rug de gewoontehouding is. Als je niets aan deze tegenkracht doet, deze dus niet corrigeert, dan is het vechten tegen de bierkaai.

Automatiseren

Ten tweede kunnen de hersens wel bedenken dat het zo moet (het lichaamsbewustzijn is er), maar zodra de aandacht verlegd wordt dan gaat het lichaam weer terug naar de oude situatie. Het lichaamsgevoel zal in dat geval verder ontwikkeld en geautomatiseerd moeten worden (bijvoorbeeld onder leiding van een oefentherapeut Mensendieck) voordat de optimale houding eigen gemaakt kan worden.

Stel dat je vandaag te horen krijgt dat je je tanden niet meer mag poetsen, dan doe je er twee maanden over om dit gedragspatroon volledig te doorbreken. Je zult jezelf er in die twee maanden regelmatig op betrappen dat

je naar de wasbak loopt terwijl je er niets meer te zoeken hebt. Zo heeft het aanleren van een nieuwe houding ook tijd nodig, omdat je gewoonte patronen gaat doorbreken.

Kortom: om als zanger de buikspieren optimaal in te zetten, moet de spierballans in orde zijn en het lichaamsgevoel goed ontwikkeld.

De rol van stress

Iedere zangstudent die op een podium gaat staan krijgt last van stress. Dit is niet altijd negatief. Stress kan ervoor zorgen dat je beter presteert. Maar het kan ook minder positief uitpakken.

Wat doen nu de buikspieren in een stresssituatie? Veel mensen die langdurig stressen krijgen last van maagpijn, buikpijn of hoofdpijn. Dit komt omdat in een stresssituatie de ribben vaak in een inademingsstand worden gehouden. De buikspieren staan dan stak en de nek is gespannen. Vooral de bovenste

buikspieren moeten het nogal eens ontgelden. Die drukken op hun beurt weer tegen de maag die vervolgens pijn gaat doen... Ook kan het voorkomen dat de hele buik gespannen is waardoor de darmwerking wordt tegengehouden.

De gevolgen van nekspierspanning zijn al eerder besproken: niet echt gunstig voor de stem.

Mensendieck

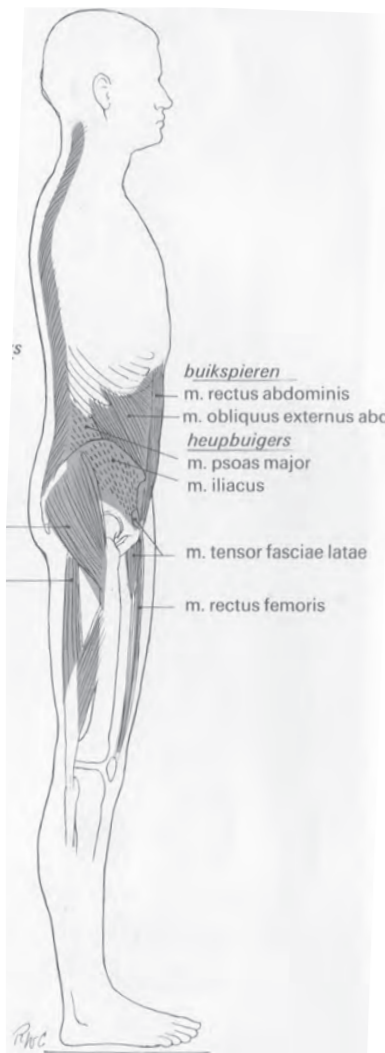
Een Mensendieck therapeut kijkt hoe de buikspieren en de nekspieren reageren op stress en hoe de patiënten hiermee beter kunnen omgaan. Is het lichaam zich bewust dat dit gebeurt? Wordt de buikspierspanning alleen met het hoofd geregistreerd of wordt het ook echt gevoeld? Dit voelen kan erg lastig zijn, want de meeste studenten die ik ontmoet, hebben nog nooit kennis gemaakt met het actief ontspannen. Maar dit voelen is trainbaar door het aanleren van verschil-

lende (ontspannings)oefeningen. Ja, en ook hiervoor moet je de tijd nemen...

Conclusie

De buikspieren kunnen een zangstudent aardig in de weg zitten. Het is daarom van belang de belemmerende factoren goed in kaart te brengen en de houding blijvend te leren optimaliseren. Lichaamsbewustwording, lichaamsgevoel en ontspanningstechnieken dienen zodanig ontwikkeld te worden dat een zangstudent uit de voeten kan met zijn eigen lichaam, waardoor de buikspierspanning geen last meer is maar een hulpmiddel tot betere zangprestaties.

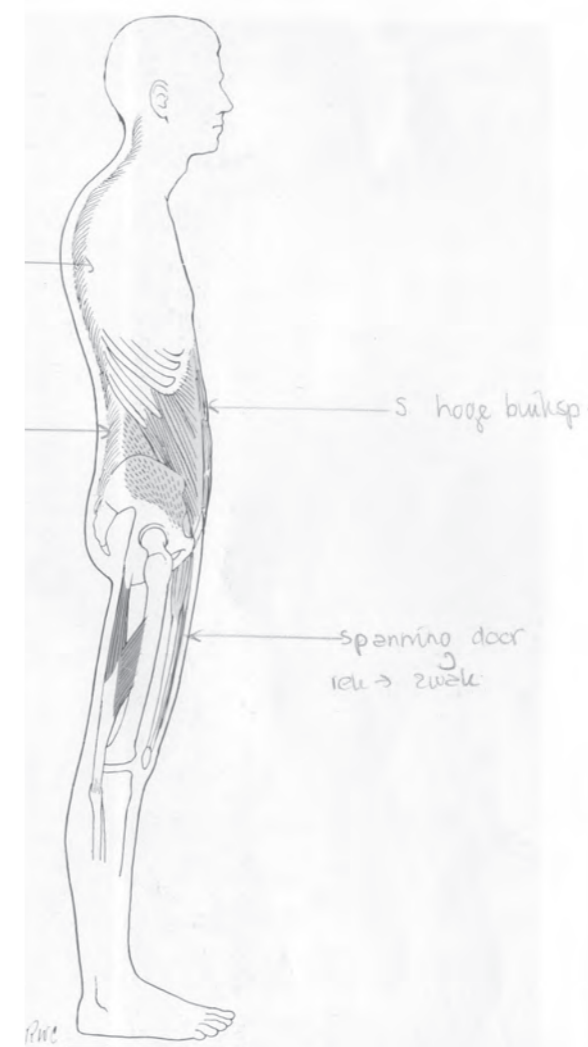
Charlotte van der Burgh is oefentherapeut Mensendieck, verbonden aan het conservatorium-ArtEZ te Amhem en aan stemcentrum Oost. Meer info op: www.goedinbeweging.nl en www.stemcentrumoost.nl

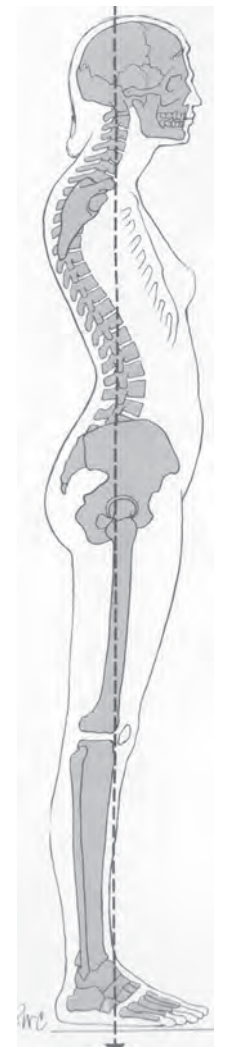
de buikspieren (figuur 1)

de juiste houding (figuur 2)

Swayback houding (figuur 3)

Kypholordose (figuur 4)

De vrouwelijke tenorstem: een pilot-onderzoek

door Hanny van Lankeren

In veel amateurkoren is een tekort aan tenoren. Om dit tekort aan te vullen, worden alten en mezzo's soms gevraagd tenor te gaan zingen. Zou dit werkelijk een van de oplossingen kunnen zijn voor het probleem waar zoveel koren mee worstelen? Of verschilt de vrouwenstem in het tenorbereik toch te veel van de hoge mannenstem om deze te kunnen vervangen? Hieronder een samenvatting van een onderzoek dat ik in 2009 op de 8^e Pan European Voice Conference in Dresden heb gepresenteerd en dat inmiddels is gepubliceerd ¹.

Zes vrouwelijke en zes mannelijke tenoren, allen actief in een amateurkoren, kregen een reeks van vocale opdrachten uit te voeren met als doel om vast te stellen of er verschillen zijn in registergebruik en potentieel stemvolume. Daarnaast werden ook de frequentie en relatieve sterkte van de laagste vijf formanten (resonanties van de stemweg) in beeld gebracht met behulp van spectrumanalyse.

Voor spectrumanalyse en bepaling van de mate van contact tussen de stemplooiën, de zogenaamde Closed Quotient (CQ), werd gebruik gemaakt van een electroglottograaf (EGG) gekoppeld aan Voice Analysis Computer Software (VoceVista) (zie illustratie).

Het stembereik was bij de mannelijke tenoren gemiddeld twee hele tonen lager maar de waarden varieerden sterk. Bij de vrouwelijke tenoren liepen frequenties van laagst

gezongen tonen beduidend minder uiteen. Dit laatste hangt mogelijk samen met het feit dat de vrouwelijke tenoren al een sterk geselecteerde groep vertegenwoordigden. Potentieel stemvolume werd bepaald door de hoogste closed quotient te meten in een vijftal oefeningen, gericht op zeer luid zingen. Groepsgemiddelden in beide groepen kwamen uit op meer dan 60% CQ met incidentele uitschieters naar 70% of hoger. Alle proefpersonen demonstreerden het modale register (meer dan 50% sluiting per trillingscyclus) tot ongeveer 400 Hz. In het overgangsgebied (passaggio) tussen 350 en 415 Herz waren ze zonder uitzondering geneigd om over te gaan naar het falsetregister (CQ minder dan 50%).

Spectrumanalyse van het microfoonsignaal maakt de verdeling van de energie zichtbaar over de verschillende frequenties. Men spreekt van een zangersformant als 3^e en 4^e

formant of zelfs 3^e, 4^e en 5^e formant elkaar zo dicht naderen dat er een piek in het powerspectrum optreedt met een frequentie tussen de 2,5 en 3,5 kHz. Bij vijf van de zes vrouwelijke tenoren en ook bij twee van de mannelijke zangers werd de hoogste piek tussen 4 en 5 kiloHerz (1 kHz = 1000 Hz) waargenomen. Bij de mannelijke tenoren werd in de helft van de groep geen hoge frequentiepiek gevonden, ook niet in het 3 kHz-gebied van de zangersformant. Dominante versterking van de 2^e harmonische (octaaf) door de eerste formant (F1),

Proefpersoon in de proefopstelling kan binnen bereik van een aantal meters vrij rondlopen. Ze draagt een koptelefoon met microfoon op een vaste afstand. Te zien zijn ook de twee elektroden geplaatst naast de adamsappel welke op de keel zijn bevestigd met een klittebandje. Over de elektroden staat een klein spanningsverschil. Er gaat een stroompje lopen waarvan de sterkte direct afhangt van de sluitingscoëfficiënt; hoe meer contact er is tussen de stemplooiën hoe groter het stroompje dat gaat lopen. Per trillingscyclus kan de verandering in contact tussen de stemplooiën in VoceVista worden weergegeven en een sluitingspercentage vastgesteld.

ook genoemd F1H2-resonans, is op een kliniker [a] in modale registratie (borststem) zeer karakteristiek. Deze resonans werd bij alle proefpersonen, mannen én vrouwen, het vaakst aangetroffen.

Uit dit onderzoek blijkt niet dat vrouwelijke tenoren andere dingen doen dan hun mannelijke collega's als ze in hun tenorbereik zingen. De resultaten laten wel grote individuele verschillen zien. Standaarddeviaties voor de CQ waren in beide groepen hoog. Sterkte en frequentie van de formanten vertoonden beide een zeer divers beeld. Het lijkt erop dat deze verschillen door andere factoren dan de sexe worden bepaald. Welke factoren deze individuele verschillen beïnvloeden en of er een trainingsprogramma kan worden ontwikkeld om meer homogeniteit te brengen in een willekeurige tenorengroep zijn onderdelen van verdere studie.

Na een academische studie Biologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam (1986) studeerde Hanny Klassieke Zang aan het Conservatorium in Groningen bij Grethe de Vink. In 1992 behaalde ze haar diploma Docerend Musicus. Met een beurs van het Conservatorium vervolgde ze haar zangstudie bij Renate Faltin in Berlijn. Tussen 1994 en 2001 was Hanny als docente verbonden aan de Amateurtheaterschool in Amsterdam. Hier gaf zij groepszanglessen en cursussen in koorscholing, muzikale vorming en muziektheater. In 2001 startte Hanny een eigen lespraktijk in Wageningen.

Vanaf 2008 tot en met 2010 was Hanny betrokken bij Stichting Stem Training en Onderzoek (SSTO) die cursussen in Estill Voice training (EVT) verzorgt. Samen met Alberto ter Doest gaf ze workshops in binnen- en buitenland ondermeer over de toepassing van Voiceprint, het computerprogramma dat het trainen van EVT-vaardigheden ondersteunt.

Hanny houdt zich ook bezig met wetenschappelijk stemonderzoek en publiceert regelmatig in (buitenlandse) vakbladen. Haar interesse in vrouwelijke koortenen leidde inmiddels tot een wetenschappelijke publicatie in het Britse vaktijdschrift voor de stem "Logopedics Phoniatrics Vocology". Momenteel ontwikkelt ze een trainingsprogramma voor vrouwen die tenor willen leren zingen.

Dit jaar zal zij, in samenwerking met ARTEZ in Enschede onderzoeken hoe Voiceprint efficiënt kan worden ingezet om jonge zangstudenten te helpen bij het aanleren van de oefeningen uit het EVT-systeem.

www.zingenzienhoren.nl

¹ Hanny van Lankeren. *Voice characteristics of amateur female tenors are comparable with those of male tenors. Logopedics Phoniatrics Vocology, 2010; 35: 51-58. Het volledige artikel kan worden gedownload via de link: <http://zingenzienhoren.nl/docs/FemaleTenors2010.pdf>.*

Reflux

In het vorige Bulletin heeft een artikel gestaan over het verschijnsel 'reflux'. Hierin was onder andere sprake van niet nader genoemde anti-refluxmedicijnen met een uitdrogend effect waardoor heesheid zou kunnen worden veroorzaakt. Deze medicijnen zouden daardoor minder geschikt kunnen zijn voor mensen die stemproblemen hebben als gevolg van reflux.

In aanvulling op dit artikel hebben wij dr. Willem Kersing gevraagd naar zijn ervaring met deze anti-refluxmedicijnen (het ging om H2-receptor antagonisten). Dr. Kersing geeft aan dat er geen literatuur bekend is dat de H2RA medicatie uitdrogingsverschijnselen geeft en dat dit in de praktijk (althans door hemzelf geconstateerd) niet wordt herkend.

Volgens dr. Kersing wegen de voordelen door de bestrijding van de reflux zeker op tegen een eventuele, niet-gefundeerde bijwerking zoals uitdroging.

Agenda voor de Algemene Ledenvergadering

zaterdag 12 maart 2011, Utrecht, 10.00-12.00 uur

- Opening
- Vaststelling agenda
- Ingekomen stukken
- Notulen Algemene Ledenvergadering 2010 (afgedrukt in het Bulletin van juni 2010)
- Secretarieel jaarverslag
- Financieel:
- Financieel verslag 2010 door de penningmeester
- Verslag van de kascommissie
- Benoeming nieuwe kascommissie
- Begroting voor het jaar 2011
- Jaarverslag Bulletin
- Mededelingen omtrent benoemingen en functies
- Decharge van Roland Hangelbroek als penningmeester van de NVZ
- Voordracht van het bestuur van Christa

- Bornhijm als nieuwe penningmeester
- Decharge van Mariska Wessel als bestuurslid van de NVZ
- Vacature algemeen bestuurslid
- Rondvraag
- Sluiting

uitnodiging ALV 12 maart

Het bestuur van de Nederlandse Vereniging van Zangpedagogen nodigt u van harte uit om op 12 maart a.s. aanwezig te zijn bij de Algemene Leden Vergadering met aansluitend de jaarlijkse NVZ-werkmiddag.

De bas Lodewijk Meeuwsen studeerde aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag bij Annie Hermes en vervolgens voor het operavak bij Jos Burcksen. Als professioneel ensemble zanger maakte hij vele jaren deel uit van het Nederlands Kamerkoor. Zijn loopbaan als solozanger wordt gekenmerkt door een grote veelzijdigheid. De prijs die hij na zijn eindexamen in de vorm van een beurs won, heeft hij gebruikt om te studeren bij renaissance- en barokspecialist Alfred Deller. Deze periode bij Deller is van grote invloed geweest op zijn ideeën over de uitvoeringspraktijk van renaissance- en barokmuziek. Nadien heeft Lodewijk vaak gezongen onder leiding van oudmuziek specialisten als Nikolaus Hamoncourt en Frans Brüggen. Naast oude muziek maakte hij als zanger naam binnen het oratoriumvak, het lied, de opera en de moderne muziek. Als docent zang is hij verbonden aan de ARTEZ conservatoria van Enschede en Zwolle. Hiervoor vierde hij onlangs zijn 25-jarig jubileum. Meerdere studenten vonden inmiddels hun weg in de beroepspraktijk als solist en in de professionele koren. Bestuurlijk is hij actief voor de Vereniging Vrienden van het Lied.

Programma:

09.45 – 10.00 uur ontvangst met koffie/thee

10.00 – 12.00 uur Algemene Leden Vergadering

12.00 – 13.00 uur lunch

13.00 – 14.20 uur workshopronde 1

14.30 – 15.50 uur workshopronde 2

15.50 – 16.00 uur afsluiting

Locatie: Utrechts Conservatorium, Maria-plaats 28, Utrecht (5 minuten lopen vanaf Utrecht CS, 3 minuten lopen vanaf parkeergarage Springhaver). De ALV vindt plaats in het hoofgebouw van het Utrechts Conservatorium (orgelkamer, H215); de lunch en het middagprogramma vinden plaats in K&W (het gele gebouw).

Kosten werkmiddag: leden gratis (incl. lunch); studenten € 15,00; niet-leden € 30,00.

De werkmiddag bestaat uit twee workshops:

Lodewijk Meeuwsen zal een workshop geven over de uitvoeringspraktijk van de Arie Antiche. Hij gaat deze middag werken met zes zangers. U kunt uzelf of uw leerling hiervoor opgeven. Plaatsing geschiedt in volgorde van aanmelding, dus wie het eerst komt, het eerst maalt. Er is een pianist aanwezig. Alberto ter Doest zal een introductie geven over de manier waarop de software Voice Print van de EVT methode kan worden gebruikt in de lespraktijk.

Beide workshops worden twee keer gegeven, u kunt dus beide workshops volgen.

Indien u aanwezig wilt zijn bij de ALV en/of bij het middagprogramma of indien u zelf of uw leerling wilt opgeven voor actieve deelname aan de workshop over de Arie Antiche, dient u zich aan te melden via secretariaat@zangpedagogen.nl.

Het bestuur hoopt u te mogen begroeten op 12 maart a.s.!

Alberto ter Doest zingt al ruim 19 jaar bij het Nederlands Kamerkoor. Daarnaast is hij als hoofdvdodocent Zang en als artistiek leider verbonden aan de Muziektheateracademie van het Rotterdams Conservatorium. Hij is vocal coach van veel bekende musicalsterren. Alberto geeft EVT-workshops en cursussen (Estill Voice Training) in binnen- en buitenland.

'Lege Handen', een voorstelling

door Diane Hidding

De vergankelijkheid, het afscheid van een leven vol muziek en roem. Hier gaat het om in 'Lege Handen', een theatervoorstelling van Dries Verhoeven waaraan kinderen onder de 10 jaar meedoen en ouderen boven de 70 jaar. De oudste is 90 jaar. Deze ouderen zijn zangers en musici: Cora Canne Meijer, Charles van Tassel, Max van Egmond, Elizabeth Cooijmans, Chaim Levano en Carla Brünott. Het is een performance waar de realiteit en onze mening over het ouder worden elkaar gevaarlijk dicht naderen.

Via collega Evert-Jan Nagtegaal kreeg ik de tip om naar deze voorstelling te gaan. Omdat er coryfeeën uit de zangwereld meededen én omdat we als NVZ net het symposium over 'De ouder wordende stem' hadden gehad wilde ik het heel graag zien.

Het was een bijzondere belevenis. Het stuk heeft diepe indruk op mij gemaakt. Wat je ook doet hier op aarde, in dit leven, aan bezigheden hebt zoals, werk, gezin, familie en relaties: alles is vergankelijk en relatief. In de voorstelling leef je mee met de personages en zie je de worsteling met het leven. Voor mij gaf het een nieuwe impuls. Wat doe ik? Kan ik daadwerkelijk genieten van het moment? Wat houdt mij bezig? Die vragen zijn blijven hangen in mijn hoofd. Dus, dank aan de spelers en de regisseur!

Hieronder volgt een fragment van een recensie door Vincent Kouters uit de Volkskrant: "Dat gaat in eerste instantie nogal traag en weinig opzienbarend door middel van een tekstbak die boven iedere speler in de lucht hangt. Hierop verschijnen zinnen die de tegenstrijdige gevoelens van het publiek moeten verwoorden. Boven een kind is de vraag te lezen of ze haar ouders' gemiste kansen zal goedmaken. Boven een oude vrouw zijn teksten te lezen over een mislukt huwelijk en een in de kiem gesmoorde carrière als zangeres. Alle oudere performers blijken professionele operazangers, -zangeressen of muzikanten te zijn. Ze zingen Bach en Debussy. Een man draagt fragmenten voor uit Kurt Schwitters' Ursonate. Zowel deze uitvoeringen als de uitvoerenden zelf vallen op door hun breekbaarheid. Het is precies de kwetsbaarheid van deze kinderen en bejaarden waar Verhoeven de nadruk op legt. Er verschijnen teksten over alle gevaren waartegen kinderen beschermd moeten worden: scharen en messen, plasseks op het internet, de ontdek-

king dat Sinterklaas niet bestaat. Er komt een spannende verhandeling voorbij over ontluikende seksuele gevoelens. En er is een lange scène waarin een oude vrouw een oude man helpt omkleden terwijl hij de traditional Deep River zingt. De sober geënceneerde beelden zijn lang niet altijd even origineel. Maar af en toe wel confronterend vanwege de bijzondere spelers die zonder blozen hun fragiliteit en onschuld tentoonstellen in de tekstloze rollen."

De voorstelling was nog te zien tot en met 26 februari 2011.

Voor meer info www.driesverhoeven.nl.

Leestafel

Voortaan zal op werkdagen en symposia een 'leestafel' worden geplaatst waarop leden relevante flyers, boeken en dergelijke kunnen neerleggen ter informatie van de andere leden. U kunt uw materiaal dus meenemen als u dat wilt.

leden in het land

door José Lieshout

Welke mensen schuilen toch achter al die namen op de ledenlijst van de NVZ?

In deze rubriek zijn eerder leden aan het woord geweest uit Groningen, Limburg, Zeeland, de Zaanstreek, de Achterhoek, midden-Drenthe en Zwitserland. Dit keer het midden van het land: Utrecht.

Pauline Verburg

Wie: Pauline Verburg

Waar: woont sinds haar conservatoriumstudie met veel plezier, met man en twee dochters, in Utrecht

Leeftijd: 43 jaar

Website: www.paulineverburg.nl, www.operatralala.nl en www.primadiva.nl

NVZ-lid sinds: 1993

Opleiding:

Ik ben mijn zangstudie begonnen aan het conservatorium in Zwolle bij Lucienne Bouwman. Daarna heb ik mijn studie voortgezet en afgemaakt in Utrecht bij Meinard Kraak. Gedurende mijn zangstudie heb ik aan het Haags Conservatorium aan enkele operaproducties mogen meedoen en heb ik een jaar de Operaklas in Amsterdam gevolgd. Dit was een prachtige aanvulling op mijn zangstudie. In 1992 heb ik mijn Doce-rend Musicus-examen gedaan en 1994 mijn Uitvoerend Musicus-examen (cum laude).

Werkzaamheden: Na een aantal jaren freelance werk te hebben gedaan ben ik sinds 2002 artistiek en zakelijk leider van Stichting Opera Tralala. Bij deze stichting ben ik tevens zangeres en speler. We maken speelse operaproducties die we opvoeren voor jonge kinderen. Inmiddels hebben we drie voorstellingen gemaakt: *Roos en het rengras* en *De Laarzen van Lento* voor kinderen van drie jaar en ouder en *Poesje nel, de opera* voor kinderen van twee jaar en ouder. Deze laatste opera maakt onderdeel uit van een lesproject dat Opera Tralala samen met het Centraal Museum Utrecht, de Bibliotheek Utrecht en Mercis (het bedrijf achter Dick Bruna) heeft ontwikkeld. Voor dit project hebben we leskisten gemaakt die naar de voorscholen (peuterspeelzalen in achterstandswijken) in Utrecht gaan. De leidsters gaan samen met de kinderen aan de slag met de materialen uit de kist. Na een week

of twee komt Opera Tralala de opera spelen voor de kinderen én hun ouders. De kinderen zitten dan al helemaal in het verhaal en leven enorm mee. Soms zijn heel drukke kindjes opeens rustig en zeer geconcentreerd aan het kijken. De ouders en leidsters zien dat ook en glunderen dan enorm. Dat soort momenten maken mijn dag helemaal goed. Ik vind het geweldig om voor peuters en kleuters voorstellingen te maken en te merken dat er zoveel belangstelling en waardering voor is. Opera blijkt een heel geschikt medium te zijn voor jonge kinderen. Je hebt per slot van rekening zowel taal als muziek als beeld waar kinderen bij kunnen aanhaken en dat werkt. Voorwaarde is wel dat je het verhaal afstemt op de doelgroep en werkelijk contact met ze wilt maken. We zingen alles in het Nederlands, klassiek gezongen en toch verstaanbaar. Ook dat is een eis die wij aan een opera voor kinderen stellen. Daarnaast is er veel interactie met de kinderen in de vorm van meezingen, dansen of het beantwoorden van vragen van de spelers. We spelen door het hele land, in theaters, op (voor)scholen, bibliotheken, festivals

etc. Voor de verkoop van de voorstellingen zorgt een goed theaterbureau (Vanaf Twee in Amsterdam), verder doe ik alles zelf. Van het schrijven van subsidieaanvragen tot het versturen van het lesmateriaal (boeken met cd) dat we bij de producties ontwikkelen. Ik vind het heel bijzonder om, samen met andere professionals uit allerlei takken van de kunsten, een plan te maken en dat van de grond te tillen. Als ik dan uiteindelijk, samen met mijn collega musici, kinderen (en volwassenen) met ons operaverhaal kan laten meeleven, geeft dat een enorme kick! Ik werk met een aantal vaste collega's als regisseur Lou Vos, tekstschrijfster Jannie van der Leer, ontwerpster Dieuweke van Reij en bariton Angus van Grevenbroek. We kennen elkaar inmiddels goed en dat werkt heel prettig. Daarnaast werken er per productie verschillende musici mee (op harp, accordeon en marimba) en wisselt de componist ook steeds. Zo stroomt er ook steeds 'nieuw bloed' Opera Tralala binnen. We zijn nu het plan voor de volgende opera aan het ontwikkelen, dit keer een opera voor iedereen vanaf vier jaar...

Voor volwassenen maak ik, samen met soprano Renée Harp en pianiste Marjolein Bakker, ook opera, in dit geval in combinatie met cabaret. Onder de naam Prima Diva maken we voorstellingen op maat die we spelen op feesten, in bibliotheken en kleine theaters etc. Ook dat is erg leuk om te doen! Naast deze werkzaamheden en het runnen van een gezin heb ik gelukkig ook nog wat tijd om privéangles te geven. In mijn studietijd vond het lesgeven al erg leuk en ik vind het zelfs een beetje jammer dat ik er niet meer tijd voor heb... Maar dat is een luxe-probleem! Het samen op zoek gaan naar het eigene van iedere stem blijft me fascineren. Door het lesgeven blijf ik me steeds bewust van de technische basis die je als zanger nodig hebt. En mijn uitvoerende werk helpt me

in het lesgeven om de leerlingen bewust te maken van waar het volgens mij uiteindelijk om gaat: met plezier musiceren en daarmee

contact maken met anderen.

Collegiaal contact met: Natuurlijk heb ik veel collegiaal contact met mijn medezan-

gers bij Opera Tralala (bariton Angus van Grevenbroek) en Prima Diva (Renée Harp). Ook zaken die we tijdens het lesgeven tegenkomen bespreken we wel eens met elkaar.

Over de NVZ: Ik zie de laatste jaren niet veel kans naar de bijeenkomsten te komen. Dat vind ik jammer, maar ik ben blij dat er een vakorganisatie bestaat!

Over het Bulletin: Ik vind dat het Bulletin zich de laatste tijd enorm heeft ontwikkeld. Ik lees het altijd en met veel plezier. Het is ook een vorm van contact met collega's, je weet wat er speelt in zingend Nederland en dat vind ik zeer waardevol.

Oproep om mee te denken

oproep

Opstart denktank 'De ouder wordende stem'

Op 2 oktober 2010 hebt u wellicht het symposium over 'De ouder wordende stem' bijgewoond. Indringende bijdragen van de sprekers maakten duidelijk dat de ouder wordende stem bij het mens-zijn hoort. Er wordt veel onderzoek gedaan naar de ouder wordende stem. Veel moet nog in kaart gebracht worden.

De koorwereld krijgt in toenemende mate te maken met koren die vergrijzen. Oudere koorleden stellen vragen over hun stemontwikkeling. Wie geeft de antwoorden en de praktische adviezen?

Meningsvorming over de ouder wordende stem is belangrijk. Daarvoor zijn deskundigen nodig.

Deskundigen op het terrein van de foniatry, zangonderwijs, logopedie, koördirectie, stemtherapie.

De KCZB (Korenorganisatie met 1700 aangesloten koren en 70.000 zangers) heeft de heer Joop Schets, dirigent en voorzitter KCZB muziekcommissie, verzocht een 'denktank' over de ouder wordende stem te willen starten.

Deze denktank gaat zich o.a. tot taak stellen:

- Kennisontwikkeling over de ouder wordende stem;
- Consensus over de noodzakelijke veranderingen en het opstellen van een landelijk werkplan;
- Het maken van cursusmateriaal voor muziekscholen, muziekvakopleidingen en koren;
- Implementatie daarvan in de eerder genoemde onderwijsvormen;
- Het ontwikkelen van een aanvullende opleiding voor dirigenten en stemdeskundigen.

Ook is het de bedoeling dat een 'Handboek voor de 60+ zanger' wordt ontwikkeld. Een boek met praktische tips en adviezen voor de ouder wordende koorzanger om het zingen met plezier en zo lang mogelijk vol te houden.

Indien u belangstelling hebt om deel te nemen aan deze denktank kunt u zich aanmelden bij de heer J. Gooijer, secr. Landelijk bestuur KCZB, 0341 279377 / 06 14605960, gooijer-kczb@filtnet.nl.

Voor meer informatie over de denktank kunt u terecht bij de heer Joop Schets, 0183 632115, ide@planet.nl.

berichten

Denemarken

Van 6 mei t/m 9 mei zal in Aarhus het grootste Vocal Festival van Noord-Europa plaatsvinden. Er zijn workshops, concerten en de hoofdgast is Bobby McFerrin.
<http://aavf.dk/joomla/>

Nederland

Van 14 t/m 21 mei is het de Week van de AmateurKunst. De WAK is voor iedereen die in zijn vrije tijd actief met kunst is en voor iedereen die daarvan wil genieten.
www.kunstfactor.nl/WAK

Enschede

De opleiding Muziektherapie organiseert van 17 t/m 19 mei het symposium 'Exploring the Musical Mind' en de training 'Neurological Music Therapy'. Drie dagen muziek, lezingen en workshops.
http://www.artez.nl/Conservatorium/Muziektherapie/Symposium_Exploring_the_Musical_Mind

Utrecht

Een groots korenfestival in Utrecht 2 t/m 4 juni. Veel muziek en zang in de binnenstad van Utrecht.
www.kezb.nl

Groningen

Euro Vocals Festival voor koren op 18 en 19 juni.
<http://www.zing.nl/index.asp>

Freiburg, Zwitserland

Festival du Lied van 3 t/m 13 juli.
<http://www.festivaldulied.ch/F/Home.html>

Locatie nog onbekend

Op 12 november 2011 staat het 3e BALK Vocal Light TOP Festival gepland. Op deze dag zullen rond de 2000 zangers, verdeeld over ongeveer 70 groepen en koren strijden in hun competitie om de hoogste plekken. Dit festival heeft zich ontwikkeld tot de grootste en kwalitatief beste competitie op het gebied van lichte muziek zang in Nederland. Het festival wordt georganiseerd door BALK: de Bond voor Acapella en Lichte muziek Zingende Koren.
<http://www.balknet.nl/Evenementen/1012vltf2011aankondiging1.htm>

Cincinnati (Ohio) USA

4 t/m 14 juli The World Choir Games
www.interkultur.com

Internet

Onder www.huismuziek.nl kun je de Vereniging voor samenspel en instrumentenbouw vinden. Zij bieden o.a. een cursusprogramma, activiteitenladder huismuziek, en kamermuziekontmoetingsdagen.

Bijscholing

De volgende cursussen zijn ook voor zangpedagogen:

- Nasaleermethode woensdag 2 maart, vrijdag 1 en woensdag 27 april 2011
- Van spreken naar zingen en andersom I woensdag 23 maart
- De fysieke stem Heerlen: maandag 15 november 2010 Utrecht: woensdag 28 september 2011
- Voiceworks method: The Total Singer datum nog niet bekend

<http://www.cursussen.hu.nl/TotaalAanbod/Gezondheidszorg.aspx?filter=vakgebiedLogopedie&clearBase=true>

colofon

Samenstelling van het bestuur:

voorzitter

Elena Vink
voorzitter@zangpedagogen.nl

secretaris

Margo van Biezen
secretariaat@zangpedagogen.nl

penningmeester

Roland Hangelbroek
penningmeester@zangpedagogen.nl

lid/ledenadministratie/EVTA

Petronella Palm
ledenadministratie@zangpedagogen.nl

lid/Bulletin

Cora Peeters
cpeeters@chello.nl

lid/symposia

Diane Hidding
symposium@zangpedagogen.nl

lid/PR

Mariska Wessel
info@mariskawessel.nl

ereleden

Cora Canne Meijer
Margreet Witsen Elias
Ank Reinders
Maria Rondèl
Kay Jensma

Samenstelling van de redactie:

Cora Peeters, José Lieshout (eindredactie), Ineke van Doorn, Margreet Witsen Elias, Jolande Geven
bulletin@zangpedagogen.nl

drukkerij

Multicopy Apeldoorn

vormgeving Bulletin

Bi@e (Trix van Vugt), Utrecht

NEDERLANDSE VERENIGING VAN ZANGPEDAGOGEN

AANMELDINGSFORMULIER

Hierbij geef ik mij op als

- Werkend lid Gediplomeerd zangdocent, € 45,- per jaar
- Student/lid Volgt opleiding tot zangdocent, € 25,- per jaar
- Begunstiger Steunt NVZ met ten minste, € 45,- per jaar

Naam: m/v

Voornaam:

Titel:

Geboortedatum:

Adres:

Postcode/plaats:

Telefoon: 06

E-mail:

Opleidingsinstituut:

s.v.p. omcirkelen:

Afstudeerniveau: A B D M UM 1e fase 2e fase Bachelor Master

Afstudeerdatum: Onderwijsbevoegdheid: ja / nee

Gespecialiseerd in: klassieke muziek lichte muziek

Overige relevante opleidingen:

Als werkend lid dient u een kopie bij te voegen van het document waaruit uw bevoegdheid blijkt.

NB Dit formulier invullen en opsturen naar de ledenadministratie NVZ.

Het lidmaatschap wordt aangegaan voor onbepaalde duur, afmeldingen uitsluitend schriftelijk bij de ledenadministratie vóór 1 december.

Ledenadministratie: NVZ/ Petronella Palm, Jaap ter Haarsingel 12, 2652 GK Berkel en Rodenrijs, 010 5190255, ledenadministratie@zangpedagogen.nl

Ik kom graag in aanmerking voor een jaarlijkse korting van € 5,- op mijn bijdrage en machtig hierbij tot wederopzegging de NVZ tot automatische incasso van de contributie van bank- /giro-nummer:

Datum:

Handtekening:

welkom / wijzigingen

Als nieuwe leden heten wij welkom:

Fokel Elisabeth Borch tot Verwolde-Bax
Valeriusstraat 139ii
1075 ET Amsterdam

Bernadette Dorhout
Vuursalamander 52
3824 VJ Amersfoort

Irene Maessen
Boschstraat 79
5301 AC Zaltbommel

Carolien van Workum
Weverstraat 82
6862 DS Oosterbeek

Gewijzigde e-mailadressen

In verband met de enorme hoeveelheid spam die dagelijks werd ontvangen via de e-mailadressen secretaris@zangpedagogen.nl en redactie@zangpedagogen.nl, zijn deze gewijzigd. De nieuwe e-mailadressen zijn nu:

secretariaat@zangpedagogen.nl
en bulletin@zangpedagogen.nl

**Denkt u aan
de Algemene
Leden
Vergadering
+ werkmiddag
op 12 maart a.s.**

(zie pagina 14)

HERHAALDE OPROEP!

Milieuvriendelijk en efficiënt

Voor het verspreiden van informatie met betrekking tot onze vereniging maakt het secretariaat graag gebruik van e-mail. Helaas blijkt steeds dat veel e-mailadressen niet (meer) kloppen. Als u enige weken geleden per e-mail geen aankondiging van de Algemene Ledenvergadering en de werkmiddag hebt ontvangen.

Wilt u alstublieft nog eens in de ledenlijst nakijken of uw e-mailadres nog juist is? Of misschien is uw e-mailadres zelfs nog niet bekend bij de ledenadministratie? Als u enige weken geleden per e-mail geen herinnering voor het Symposium hebt ontvangen, gaat deze oproep over u! Geef u dan alstublieft het juiste e-mailadres door aan ledenadministratie@zangpedagogen.nl.

Discussie

Naar aanleiding van het artikel van Maarten Rienks in het vorige Bulletin¹ is er achter de schermen per e-mail een interessante en levendige discussie ontstaan tussen Hanny van Lankeren, Ineke van Doorn en Maarten zelf. Een discussie over de houdbaarheid en de noodzakelijkheid van wetenschappelijke onderbouwing bij zangmethodieken. Omdat wij u de essentie van deze boeiende discussie – die nog steeds gaande is – niet willen onthouden, zullen wij hiervan verslag doen in het volgende Bulletin.

¹ 'Horen en hoge frequenties: Lichtenberg vs Tomatis'

contributie

De contributie van de Nederlandse Vereniging van Zangpedagogen bedraagt € 45,00 per jaar voor werkende leden en vrienden, en € 25,00 voor studenten. Aanmelding via de website www.zangpedagogen.nl of via de ledenadministratie. Het verenigingsjaar loopt gelijk met het kalenderjaar. Het lidmaatschap wordt aangegaan voor onbepaalde duur; afmeldingen vóór 1 december, uitsluitend schriftelijk bij de ledenadministratie.

kopij

Kopij voor het volgende Bulletin (eind juni 2011) moet **uiterlijk 26 mei 2011** per email gestuurd zijn naar:

bulletin@zangpedagogen.nl.

Foto's ter illustratie (min. 300 dpi) worden op prijs gesteld. Over plaatsing van een ingezonden bijdrage beslist de redactie. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te corrigeren en/of te redigeren. De NVZ aanvaardt geen aansprakelijkheid voor de inhoud van in het Bulletin geplaatste artikelen.

© 2011 auteursrechten voorbehouden, overname van artikelen slechts met toestemming van het bestuur van de NVZ.